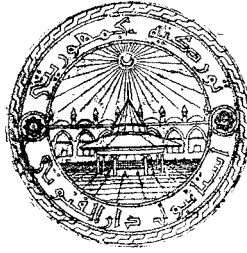


دار الفنون  
الہیاء و کتابت مجموعہ

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

تشریح اول — ۱۹۲۸



نہزادہ باقی اوقف مطبعہ سی

۱۹۲۸

## ابن تومرت

مهديك دعواسيله ظهور ايله حكومت تأسيس ايتمش اولانلردن بى ده (ابن تومرت) دره مغرب اقصاده كاڭن (سوس) داغلرى ايجنده يشايان (هرغه) قبيله سى آره سنده دنيايه كمش اولان (محمد بن عبده بن تومرت) (۵۰۱ هـ) ده علم تحصيل ايتك اوزره شرقه كچمش و (بغداد) ده (ابوبكر الشاشى) [۱] دن كلام و اصول فقه او قوش و محدثلردن حديث استماع ايتمش ايدى . بوراده كنديسنك (غزالي) و (غزالي) نك شريكى (كيا الهراسى) [۲] دن دخى درس آلمش اولديغى سويلينلر واردر . بعض مؤلفلر (غزالي) دن (شام) ده او قوش اولديغى سويليكده درلر ، (اسكندريه) ده دخى (ابوبكر الطرطوشى) دن [۳] درس آلمش ايدى .

بورادن (مكة) يه كمش وايقاي هجدن صكره بر مدت مجاورتله معلوماتى توسيعه چالشمش ايدى . آنده بر عصا و بر ابريق دن بشقه بر شينه مالك اولميان (ابن تومرت) دائما علم و عبادتله اشتغال ايدى و و كندى لسانى اولان بر برجه و عرجه ده بويوك بر طلاق ت بيان كوسترييور ايدى .

هر كسه حسن معامله ايتكى بيلين (ابن تومرت) هر حال و حر كتنده ثانى ايله حر ك ايدر و كنديسيله كوريشنلر حقننده دائما خير خواهلق ابراز ايدر ايدى .

دخى نصيحتلى لسانندن هيچ اكسيك ايتمين (ابن تومرت) بو خصوصده هر درلو فداكارلقلره قاتلانيبور و پك بويوك بر صبر و تحمل كوسترييور ايدى . (۵۰۵ هـ) ده (اسكندريه) دن ديار مغربه عودتله (صنهاجه) ملوكندن (يحيى بن تميم) زماننده (مهديه) يه كلدى . بوشهر ك بر جامعنده اقامت ايتك باشلايان بويكي مسافر بر طرفدن تدريس اتده بولينيور و بر طرفدن ده شدتلى موعظه لر يره رك تنقيدات اجرا ايدى و ايدى . حكمدار (يحيى بن تميم) طرفدن سرايه جلب ايدلمش اولان (ابن تومرت) حسن حر ك و طلاق

[۱] زماننده كى كلاميونك استاذى عد اولنور ايدى . (۳۹۷-۴۸۵ هـ)

[۲] فحول علمادن اولوب فقه ، اصول فقه و سائر علومده ممتاز ايدى . كنديسى (امام الحرمين) ك

طلبه سى مياننده (غزالي) دن صكره اك بويوك شهرت عليه يي حازدر [۴۵۰-۵۰۰ هـ]

[۳] فقهاى مالكيه دن در . (۵۲۰ هـ) ده وفات ايتشدر .

وبلاغتیه بو حکمدارک حرمتنی جاب ایتمش وتوجهاتنه مظهر اولمش ایدی . (مهديه) دن (بجایه) یه [۱] کلش اولان (ابن تومرت) ک بوراده ویرمش اولدینی موعظه لر کندیسنک پورادن (بجایه) یه برفرسخ مسافه ده کائن (ملاله) نامنده کی کویه نفینی موجب اولمش ایدی که (ابن تومرت) بو کویده تصادف ایتدیکی (تلسان) مضافاندن (تاجره) نامنده کی کوچوک بر شهر اها لیسندن (عبدالمؤمن بن علی) نك شخصیتنه غایه املنك بر آنده تحقق ایتدیکی کورمش ایدی .

(ابن تومرت) (فاس) ، (جزائر) ، (تونس) ، (اندلس) ده حکمران اولان (مشمین - مرابطين) ی قالدیره رق بونلرک یرنده بشتقه بر حکومت تاسیسی (ابن تومرت) ک غایه املی ایدی . روایته نظراً دینی نصاری ورود ایتدیکی وجهه وزره قبول ایله (سلفیه) مسلکینی التزام ایدن (مرابطين) ک حکمدارلری (امیرالمسلمین علی بن یوسف بن تاشقین) ک (غزالی) نك کتابلری یا قه سی [۱] خبری (غزالی) یه واصل اولدینی وقت (غزالی) نك نزدیک بولنمش اولان (ابن تومرت) عین مجلسده بولان دیگر ذاتلر کی (غزالی) نك آغزندن شوسوزلری دویمش ایدی: « یقینه بو حکمدار سلطنتی غائب ایده جکدر . و اوغلی قتل اولنه جقدر . و بو ایشلری یا به جق اولان ذات شو ذات (ابن تومرت) اوله جقدر ... » بوروایته نظراً کندی منوی ضمیرینی بردفعه ده (غزالی) نك آغزندن دویمش اولان (ابن تومرت) ک بو خصوصده بسله دیکی امل کسب قوت ایتمش ایدی . بعض تاریخلرده کوریلدیورکه اوتهدنبری (زملی) ، (جعفر) کی غیر مثبت علملره قیمت ویرن بالعموم مغربلیر کی (ابن تومرت) دخی بو علملر ایله اوغراشمقده و بونلره بیوک بر قیمت عطف ایتمکه ایدی .

شرقده بولندینی ائنده الله ایتمش اولدینی بر صحیفه ده استقباله عائد معلومات و کھانتلر کورن (ابن تومرت) کویا بو صحیفه ده (عبدالمؤمن) ک اوصافی اولجه کورمش و بو [۱] [۵۷ هـ] ده (ناصر بن مناس) طرفندن تاسیس ایدیلان بو شهر (نجی حاد) طرفندن مرکز اتخاذ ایدلش ایدی .

[۲] « امیرالمسلمین نزدیک مالکی فقهک فروعی بیلنلر مظهر حرمت اولورلر ایدی . نظر و محاکمه قابلیتندن محروم اولانلر رواج بولدیلر . کتاب وسفت اونوتولدی . کلام ایله اشتغال ایدنلر تکفیر ایدیلدیور ایدی . حکمدار هر زمان کلام تدریسی منع خصوصده ولایتلره اسرلر و بریور ایدی . (غزالی) نك کتابلری مغربه کلنجه امیرالمسلمین بونلرک یا قیلدیلری اسر ایدی . [ المعجب فی تلخیص اخبار المغرب - ص ۱۱۱ ]

اوصافه مالك اولان كيمسه يني تحرى ايتمكده بولنش ايكن مذكور ( ملاله ) نامنده كى كويده كوردىكى ( عبدالمؤمن ) ك شخصنده تاميله بو اوصافى بولمش ايدى .

بونك طوغرىسى ( ابن اثير ) ك ( ج ۱۰ ، ص ۲۴۱ ) ديدىكى كى ( ابن تومرت ) ( عبدالمؤمن ) سياسنده عزم وتشبثك اك قوتلى وعدلرني كورمش وبونلرى كندى غايه امانى استحصالده استعمال ايتكى دوشونمش ايدى . بونك ايچون ( ابن تومرت ) ( عبدالمؤمن ) ك اسمنى ومنسوب اولدنى قبيله يني ( قيس قبيله سى ) اوكره نوب ايلك دفعه ( عبدالمؤمن ) ي كنديسنه ربط ايتك مقصديله شويله بر حديث اوقودى :

الله تعالى آخر زمانده ( قيس ) قبيله سنه منسوب بر كيمسه ايله بودينه يارديم

ايدم جكدر ... » [۱]

بو حديثى دو يان ( عبدالمؤمن ) ( ابن تومرت ) ه تاميله باغلامش و متحد حر كت ايدم جكنى وعد ايتمش ايدى . بونلره اوچنچى اولمق اوزره التحاق ايدن ( عبدالواحد ) ي جيساً قوى وعقلاً ضعيف اولان اوچ كيشى داها تعقيب ايتمش اولمقله مجموعاً اتى كيشى اولمشلر ايدى .

بونلر ( ملثمين ) ك بايخقى اولان ( مراكش ) ه قدر گلش وبوراده دخى تنقيدانه

باشلامش ايديلر .

حكمدار بولنان ( على بن يوسف ) ك همشيره سنى جاريه لريله برابر سوقاقده آچيق [۲] كورمش اولان ( ابن تومرت ) وارقاداشلرى بونك راكب اولدنى حيوانه دگنك ايله وورمش اولملىيله حكمدار ك همشيره سى يره دوشمش ايدى . بووقعه اوزرينه بو حكمدار دخى ( ابن تومرت ) ي ارقداشلريله برابر اقامت ايتدىكى شهر خارجنده كى خراب مسجودن سراينه آلديرتمش و جلب ايتدىكى فقهلر ايله ( ابن تومرت ) آره سنده بر مباحنه زمينى آچمش ايدى . ( ابن تومرت ) بك قوتلى دليللر ايله بو حكمدار ك حر كتلرني و جاهاً تنقيد ايدمرك باشده حكمدار اولمق اوزره موجود اولان فقهلر ي سكوته مجبور ايتمش ايدى . يالكيز ( مالك بن وهيب ) [۳] نامنده كى ( اندلس ) لى بر مستننا ذات ( ابن تومرت ) ك

[۱] ان الله ينصر هذا الدين في آخر الزمان رحل من قيس

[۲] ( ابن اثير ) ك ( ج ۱۰ ، ص ۲۴۲ ) افاده سنده كوره بونلر ك قادينلرى يوزلرني آچار وار ككارى اورتر ايديلر . بوندن طولاي ( ملثمين - پچه ليلر ) نامنى آلمشدر .

[۳] ( المعجب فى تلخيص اخبار المغرب ) صاحبي ( مراكشى ) بوذات ( قراضة الذهب فى ذكر لثام العرب ) نامنده بر ايرنى ( بنى عبدالمؤمن ) ه غايد كتبخانه ده كوردىكى سوييلور .

مقصد حقیقیسینی کشف ایدەرك حکمداری ایفاظا ایتک ایستمش ایدیسە دە موقولە مامش ایدی . ( ابن تومرت ) ( مالک بن وهیب ) ك بولدیغی ( مراکش ) دە اوطورمغی محذورن سالم کورمیه رك ارقداشلریله برابر بوشهر جوارنده بولسان ( اغمات ) [۱] قصبەسە چکلدی . بورادە ( ابن تومرت ) ك مقصدینە مطلع اولان فقہلردن ( عبدالحق بن ابراهیم ) نامندە کی برقبیلە داشی کندیسینە ( اغمات ) . بركونلك مسافەدە بولنان ( ینممل ) داغلرینە تخصی توصیە ایتدی که ( ابن تومرت ) ك منسوب بولدیغی ( هرغە ) قبیلەسی دە بو داغلردە ایدی .

( ابن تومرت ) داغلدیغی کندیسینە ( ۵۱۴ - ۱۱۲۰ ) . ( درن ) داغلرندە کائن ( ینممل ) نە صورتە ربط ایتدی : . کلش اولان ( ابن تومرت ) ك بورایە ورودنی دویان جوار اھالیسی آقین آقین کندیسینی کورمکە کلیورلردی . بوداغلردە ساکن اولان کیمسەلر هر مالک جدی وصیمی اولدیغی قبول ایدیور و هر حادثەدە برکرامت کوربیور ایدیور . بونلرک ایچندە ( ابن تومرت ) ك منسوب اولدیغی ( هرغە ) قبیلەسی اھالیسندن اولانلر دخی وار ایدی که ( ابن تومرت ) ك بوداغلری انتخاب ایتسیندە بونک دە آریجە برعامل اولدیغی قبول ایتک ممکندر .

زائرلرینە دیندارانە نصیحتلر و یرن ( ابن تومرت ) بونصیحتلر آرسندە ( ملثمین ) حکومتندن شکایتلردە بولغنی هیچ اونوتیور ایدی . برسینە قدر بو خصوصدە فعالیت کوسترن ( ابن تومرت ) . اكا اول کندی قبیلەسی اولان ( هرغە ) لیلر اتباع ایتمش ایدیور . بودە ( فاطمیلر ) کی مھدیلك دعواسنك مقصدینی استحصال خصوصندە بویوک برتأثیر اویاندیره جغنی بیلدیکندن ( مھدی ) نك « یروزنی عدل و حقانیت ایله دولدیره جغنی » حقندە کی حدیثی ذکر ایتکە و مھدینک مغرب اقصادە ظهور ایدە جگنی ایلری سورەرك اورتابە قویجغنی کندی مھدیلكنە مقدمەلر یایمغە باشلادی .

ایلك دفعە ( عبدالمؤمن ) اوصافی خبر و یرلمش اولان ( مھدی ) نك ( ابن تومرت ) اولدیغی سویلیدرک کندیسینە بیعت ایلدی . مختلف کویلر و قبیلەلری محتوی بولنان ( درن ) داغلری اھالیسندن کندیسینە اتباع ایدنلر چوغالیورلرایدی . ( ابن تومرت ) ك انتخاب ایتدیکی

بوذاتک فلسفیه و قوفی اولدیغی و کندی خط دستلە یازمش بولدیغی ( بطلمیوس ) ك ( کتاب الکره ) سنی و ( مجسطی ) بی دخی کوردیکنی ذکر ایدیور .

[۱] ( مراکش ) قریندە در . فرنکارك ( مراکش ) . نسبتە Maroquin دیدکری سخیتایله

مشهوردر .

(تینممل) وجوارنده کی ذروه لری قارلی داغلر اوقدر مرتفع و اوقدر صابر و عارضه لی ایدیلر که بر مؤلفک افاده سنه کوره ایکی داغ آره سنده کائن اولان بوشهره کیدن دار بر پاته قادن بعضاً را کب اولدینی حیوانندن اینمکه مجبور اولمق شرطیله آنجق برسواری کچه بیلیر ایدی . بعضاً ده مرور ایچون یول اولدیغندن اوفاق کوپریلردن کچمک ایجاب ایدر ایدی که بو کوپریلر آلینجه مرور و عبور منقطع اولور ایدی . بو صعب المرور داغلرده تحصن ایدن (ابن تومرت) ایچون اتباعنی تکثیر اتمک لازم ایدی . بو خصوصده فعالیتنه کرمی و یرمش اولان (ابن تومرت) تجر به سز کنجلیری داها قولای قزانمده اولدیغندن باشنده بولنانلرک اکثریسی کنجلیر تشکیل ایدیورلر ایدی . بوندن بشقه بوجه آتی بر حیله سیله (تینممل) اها لیسنگ قسم اکثریسی کندیسنه اشتراکه مجبور ایتدی :

بوشهر چوققلرینک بعضیلری پدرلرینه بکنزه میورلر ایدی . پدرلری اسمر رنکلی اولدقلری حالدہ چو چوققلر صاری صاچلی و ماوی کوزلی ایدیلر . (ابن تومرت) بونک سببینه پدرلره صوردی و حکمدار اولان [ امیرالمسلمین - علی بن یوسف بن تاشفین ] ک فرنگ و روم کوله لرینک هر سنه ویر کو طوبلامق ایچون بو داغده کائن اولان شهرلرینه کلدکلرینی بونلرک و رودلرنده کندیلری خانه لرندن چیقوب بو کوله لری قادینلریله برابر کندی خانه لرنده اسکان ایتدکلرینی و بو چوققلرک بونلردن حاصل اولدقلرینی اعتراف ایله شکایتده بولندیلر . (ابن تومرت) بونلری تشجیع ایتدی . کوله لرک و رودنده هر کسک اوندہ کی کوله یی قتل ایتسنی قرارلاشدیردیلر . (ابن تومرت) ک ارانہ ایتدیکی طریق ایله حرکت ایتمش اولان (تینممل) اها لیسنی حکمدارک قورقوسننن (ابن تومرت) ایله مشترک حرکت مجبور اوله رق داغلرده کی یوللری سد ایله مدافعه وضعیتنه کچدیلر .

(ابن تومرت) ک (ابن تومرت) کندیسنه اتباع ابدنلری اھمیتلرینه کوره مختلف قسملره ایدردی . بونلرک برنجی درجه ده اھمیتلی اولانلری اون کیمسه اولدیغندن شکایتی : بونلره [ ایت عشره - اونلر ] تسمیه ایتدی که کسب اطلاع ایدہ مدیکمز بردانہ سی مستتاً اولمق اوزره دیکر لرینک اسملری بوجه زبرد :

عبدالمؤمن بن علی

شیخ ابراهیم الهزرجی

د ابو حفص عمر بن یحیی الهنتانی

د د د آرناق

شیخ ابو محمد عبده الونشیرینی « البشیر »  
 « عبدالواحد الزواوی « طیرالجنه - جنت قوشی »  
 « عبده بن ابی بکر »  
 « واستار الاغماتی »  
 « ابو اسحق ابراهیم بن جامع »

بونلردن صکره [ ایت خمسین - الیلر ] کللیور ایدی که بونلر کنندیسنه اتباع ایتمش اولان قبیله لرك رؤسای ایدیلر اوچنچی و صوك طبقه اولمق اوزرده [ ایت سبعین - یتشلر ] وار ایدی .

برنجی طبقه ده کیلر ؛ کندیسیله مهاجرته برابر مهدیلکنی ایلک دفعه تصدیق ایتمش اولدقلرندن بونلره ( مهاجرین اولین - جماعه ) تسمیه ایتمش ایدی .  
 ایکنجی طبقه ده کیلره ( مؤمنین ) نامی ویریور ایدی .

( ابن تومرت ) ك بو تشکیلاتده استهداف ایتدیگی غایه عربلر آره سنده کی قبیله داشلق رابطه سفی قیرمق و بو مختلف قبیله لره منسوب کیسه لری کندی لهنده بر نقطه ده برلشدیرمک ایدی . ( ایت خمسین ) زمره سنک کندیسنه اتباع ایتمش اولان مختلف قبیله لرك رؤسلرندن مرکب اولمسی بوئی کوسترمکنده در .

( ابن اثیر ) ( ج . ۱ ، ص ۲۴۳ ) ده کوریلدیگی وجه ایله ( ابن تومرت ) بونلرك یكدیکر لرینه قارشى طرز حرمت و حرکتلری خصوصنده دخی قاعده لر وضع ایتدیگی کبی عموماً قصه و اوجوز لباسلر کینم لری دخی اصول اتخاذا ایتمش ایدی [ ۱ ] .

( ابن تومرت ) ك ( یتیمل ) ( ابن تومرت ) ( یتیمل ) شهری خارجنده بر مسجد بنا ایتدیرمش ایدی . توابعیله برابر بو مسجدده نماز قیلار و شهره اهل بسنی قتلی و ( نمیز ) : یاتسو نمازندن صکره داخل اولور ایدی . بو شهرک حصاتی و اهل بسنک کثرتی کندیسی اندیشه یه القا ایدیور و کندی علمنه دوندوکلری تقدیرده بونلر ایله اوغراشمغه کندی قوتنک کافی اولدیغنی بیلیور ایدی . شهر اهل بسندن بو مسجدده نماز قیلماغه کلنلره سلا حسز کللرینی سویلین ( ابن تومرت ) بر کیچه بونلری مسجدده قتل ایتدیره رک یاننده کی کیسه لر ایله شهری باصدی و کیچه باصقیننده شهر اهل بسندن اون بشیک کیشی بی قتل ایتدی .

[ ۱ ] اوزون ایتکی البسه نك شرعاً ممنوع اولدیغنه دائر [ صحیح مسلم ] . باقی ج . ۱ ، ص ۷۱ .  
 دولت مطبعه سی طبعی .

صاحبسزقالان خانهلری واراضی نی کندنی اتباعنه توزیع ایتدی . وبوشهری برسور ایچنه آلدی . وشهری محافظه مقصدیه یوکسک برداعه محکم برقلعه بنا ایلدی . یوقارده اسملرینی تعداد ایتش اولدیغمز ( اونلر ) دن ( فقیه افریقی ) کندیلرینی شهرلرینه قبول ایله معارنت ارازدن کری دورمامش اولان ( تینمال ) اهالیسنه قارشى بوصورتله مقابله ایدلسننه اعتراض ایتش اولمسیله : « بونم عصمتده شک ایتدی [۱] بونی قتل ایدک ... » دیبه ( ابن تومرت ) بونکده حیانه ختام ویردی . ( ابن تومرت ) اطرافده بولنان قبیلهلری دخی کندنی لهنه برتصفیه تابع طوتدی . بونیده ( تمیز ) تسمیه ایتدیکی اصول ایله حل ایتدی . شویله که :

( اونلر ) دن بری اولان وکندیلرنجه ( بشیر ) لقبی طاشیمان ( ابو محمد عبدالله اونشریشی ) علمادن وعین زمانده قرآن کریمی و ( امام مالک ) ک ( الموطاء ) [۲] نی ازر بیان بردات ایدی . فقط ایجابنده برکرامت کوستره بیلیمک ایچون ( ابن تومرت ) ک تدبیر وتوصیه سیله بوآدم کندیسنی اوقومق ویارمق بیلمز برجاهل وحقی صالحیسی کوکسنه آقان ووجودینک قوه ماسکه سی ضایع اولمش اولان برصارصاق صورتنده کوستریبور ایدی . هرزمان بوآدمه برسر السهی اولدیغنی وقریباً بوسرک منکشف اوله جغنی سویلین ( ابن تومرت ) برکون شویله برخطبه ایراد ایلدی :

« هیکز بیلیرسکز که ( ونشریشی ) اوقومق ویارمق بیلمز برامیدر . حیوان اوزرنده »  
 « دخی دورامیه جق قدر صارصا قدر . الله تعالی اونا علم وصحت بخش ایتدی واونی سزک »  
 « ضائر واسراریکزه مطلع قیلدی . ایشته سزه عظیم برکرامت ... »  
 « بیلیرسکز که الله تعالی [ لیمیز الله الحیث من الطیب - الله تعالی حیث کافر ی پاک »  
 « مؤمندن فرق وتمیز ایچون ... سورة الانفال - آیت ۳۷ ] و [ منهم المؤمنون واکثرهم »  
 « الفاسقون - اونلردن مؤمن اولانلر اولدینی کی اکثریسی ده فاسقدرلر ... سورة آل »  
 « عمران - آیت ۱۱۰ ] بیورمشدر . »

« بو ( نشریشی ) انسانلرک ایچلرنده کیزلدکری شیرلی بیلیر . امت محمد آرسنده »  
 « بویله ناسک ضائرینه مطلع ذاتلر بولنه بیله جکی ده رسول اکرمک : « نیم اتمک آرسنده »

[۱] شیعیلرجه امام معصومدر . ( پاپا ) لایخطی اولدینی کی .  
 [۲] ( امام مالک ) [ ۹۵-۱۹۷هـ ] ک مشهور کتابی اولوب فقه بابری اوزره جمع ایدلش احادیث

شرفه بی جامعدر .



« بعضی فراسقی فوتلی اولان والهامه مظهر بولنان کیمسه لر واردر که عمر بن الخطاب اولردن »  
« بریدر . » حدیثیه ثابتدر . »

« بر چوق کیمسه لر بزم دعوتتمزی قبول ایتدیلر ؛ فقط ایچلرنده نفاق صاحببری »  
« اکسیک دکلدرد . شهه سز بونلری صدق نیت اصحابندن تفریق ایتک ضرورتی واردر . »  
« بو ( بشیر ) صدق نیت اربابی منافقلردن تفریق وتمیز ایدمک و کیملرک جهنملک »  
« اولدقلرینی سوبلدیکی کبی جنتلک اولانلری ده تبشیر ایدمک جکدر . . »

بوخطبه دن صکره اولجه قرآن کریمی و ( موطاء ) ی اذیر ایتمش اولان ( بشیر )  
بونلره درت کونده تمامیه قرآن کریمی اذیر او قودی . و صوریلان فقهی مسائله  
( الموطاء ) دن جوابلر ویردی ( بشیر ) بهت وحیرت ایچنده قلمش اولان جاهل خلقه  
بوکرامتی شو صورتله ایضاح ایتدی : « دون کیجه بانابرماک نازل اولدی . بوملک  
قلیمی بیقادی و قرآنی و موطنی و بر چوق علومی تعلیم ایلدی . . و جناب حق بانا  
برنور احسان ایلدی که بونکله بن جنتلک اولانلری جهنملکلردن تفریق وتمیز ایدمک . .  
سزه جهنملکلری قتل ایتمک کزی و جنتلکلری حیسانده براقسا کزی امر ایدمک . . .  
بم صدق قولی تأیید ایتک اوزره جناب حق فلان یرده کی قویوه ملکلر انزال ایتدی . . .  
اونلر شیمدی اوراده بی تصدیق و تأیید حاضر درلر . . . »

باشده ( مهدی ) اولمق اوزره فریادلر ایله آغلایان خلق ( بشیر ) ک سوبلدیکی  
قویونک باشنه واصل اولدیلر . . . بو قویونک باشنده ( مهدی ) نماز قیلدقدن صکره :  
« ای ملکلر . . . ( ابو محمد عبدالله الوشریشی ) کندیسمنک مظهر الهام اولدیغنی و جنت  
اهلنی جهنملکلردن تمیز و تفریق ایتک اوزره کندیسنه برنور احسان ایدلدیکنی سوبلدیور . .  
بونک تأییدینی سزدن بکلپورز . . . » دیمسی اوزرینه اولجه قویوه ایندیلمش اولان انسانلر  
طرفندن : « [ نهوت طوغری سوبلدیور . . . ] » سوزلریله ( بشیر ) تأیید و تصدیق ایدلدی .  
بوندن صکره حیله بی ستر ایتک ایچون ( مهدی ) نک : « بو قویوه مقدس بر قویودر .  
نجاست و سائر دن محافظه ایچون طاش و طوپوراقله دولدیلمسی لازمدر . . . » دیمسیله  
قویونک ایچنده کی انسانلرک اوزرینه طاش و طوپوراق دولدوردی .

بوکرامت آز زمانده اطرافه شایع اولدی . و ( مهدی ) بی قبول ایتمش اولان  
قبیله لر ( تمیز ) ه دعوت اولندیلر . بونلرک افرادی ایچنده اولجه تحقیقاتی اجرا ایدمش  
اولانلرک عقل و احتیاط صاحببری جهنملک اولمق صفتیه افنا ایدیه جکلر و کنج تجربیه سز

اولانلر جنتلك اوله جقلمر وافنا ايدلميه جكلر ایدی . ( ونشریشی - بشیر ) ؛ فوج فوج  
 ( تمیز ) ایچون گلش اولان قبیله لرك افرادی ایچنده کندیسندن حذر اولنان کیمسه لرك  
 جهنملك اولدقلرینی سویلیور و بونلردر حال داغده کی اوچوروملردن اشاغی آتیلهرق افنا  
 ایدیلورلر ایدی . تجریه سز کنجلمر و کندیسندن حذر ایدلمن کیمسه لرك جنتلك اولیور  
 و ( بشیر ) ك صاغ طرفنه کچریلیور ایدیلر . بوسورتله ( تمیز ) تمام اولمش و قتل اولنانلرك  
 عددی یتمش بیکی بولمش ایدی . [۱]

( مهربی ) نك ( ملئین - مرابطین ) ه ( مهدی ) آرتق طرفدارلردن امین ایدی .  
 قاشی آجریفی محاسبلر : بو ؛ ( بشیر ) دیدکلری ( ابو محمد عبدالله الو

نشریشی ) نك قومانداسنده ( مرابطین ) دولنك النده بولسان ( اغمات ) ه عسکر  
 کونلرددی . بونلر ( مرابطین ) طرفندن مغلوب ایدیلر . برچوقلری مقتول دوشدیکی  
 کپی ( اولنلر ) دن اولان ( ابو حفص عمر بن یحیی الهنتانی ) دخی آلدینی خفیف بر  
 جریحه دن کندیسنی وفات ایتمش کی کوستردی بونك وفات ایتدیکنی کندیسنه خبر  
 ویرنلره ( ونشریشی ) : داو ؛ وفات ایتماشدر . برچوق بلده لری فتح ایتدیجه ( اندلس )  
 ده غزالر اجر ایلدیجه وفات ایتیه جکدرده . . . دیدی . و ( ونشریشی ) نك بوسوزی  
 عقبنده دیرلمسی لازم کان ( عمر الهنتانی ) دیرلدی . بونلر منهزماً عودتلرنده ( ابن تومرت )  
 طرفندن کوسترتمش اولدقلری صبر و متنائتلردن طولایی شکرانه نائل اولدیلر . ( ابن  
 تومرت ) اطرافه عسکر سوق ایتمکدن خالی قالمیور ایدی . بونلر صیقیشدقلری زمان  
 داغده تحصن ایدیورلر ایدی . ( ۵۲۴ - ۱۱۲۹ ) ده اکثریسی پیاده اولان قرق بیك  
 کیشیلک بر اوردوچیقاران ( ابن تومرت ) بو اوردویینه ( ونشریشی ) نك قومانداسنده  
 سرکز حکومت اولان ( مراکش ) اوزرینه سوق ایتدی . ( عبدالمؤمن ) دخی بونلرك  
 ایچنده ایدی . [۲]

[۱] ( ابن تومرت ) ه طرفدارق ایدن مؤلفلر ( بن تومرت ) ك قتل ایتدیکی کیمسه لرك متعدد  
 نصیحتلره رغماً شروفسادی ترك ایتماش اولدقلرینی سویلیورلر ایسه ده ( ابن تومرت ) ی تقیددن  
 فورناره میه جقلری آشکاردر .

[۲] ( المعجب فی تلخیص اخبار المغرب ) صاحبی ( ابن تومرت ) ك بو اوردویه ( عبدالمؤمن ) ی  
 قوماندان تعیین ایتدیکنی اووردویه خطاباً : « سز مؤمنلر سکز . بوده امیر بکزدر . » دیمسیله  
 اوکوندن اعتباراً ( عبدالمؤمن ) ك ( امیر المؤمنین ) عنوانه کسب استحقاق ایتمش اولدیغنی یازیورده

بونلر (ابن تومرت) ك (مهدي معصوم) اولديغى تېلېغە مأمور ايديلر. بونى قبول ايتمين (مرايطين) (ابن تومرت) طرفندن (موحدين) تسميه ايديلن اتباعى واسطه سيله تاديب ايديه جكلر ايدي. بونلر (مراكش) ي محاصره ايتديلر. (مرايطين) حكمدارى (على بن يوسف بن تاشفين) بوشهرده ايدي. محاصره نك يكرمنجى كوفى (سجلماسه) واليسى بويوك براوردو ايله معاونته شتاب ايتدى. عين كونده حكمدارك اوغلى (زبير) ك قومانداسى آلتنده شهرده بولنان عسكر؛ معاونت اوردوسنك كلديكى جهته مقابل جهتدن طبشارى چيقليريله ايكي قوت آره سنده قالان (ابن تومرت) ك اوردوسى بويوك بر محاربه دن صكره فنا حالده مغلوب ومنهزم اولدى. وقوماندانلرى (ونشريشى) مقتول دوشدى. [۱] (تېنملى) . عودت ايدن مننهزملرى (ابن تومرت) بيك بر صورتاه تىليه ايتديكى كې (عبدال مؤمن) ك حيانده قالمش اولمىنى آنى ايجون اك بويوك ضمان اولمق اوزره كوستردى (ابن تومرت) بوهر يمتدن صكره چوق معمر اولسادى [ ۵۲۴ هـ ] ده (عبدال مؤمن) ي رينه براقهرق (تېنملى) ده وفات ايلى .

(ابن تومرت) (ابن تومرت) ك [ ج ۱۰ ، ص ۲۴۵ ] [ ۵۲۴ هـ ] ده كى مغلوبت اوزرينه داتا خسته اولديغىدن طولاني خسته لنى اشتداد ايده رك ( ۵۱ ) كيمر : ويا ( ۵۵ ) ياشنده اولديغى حالده وفات ايتمش اولديغى قيد ايتسنه نظراً

( ۴۲۳ - ۱۰۸۰ ) ويا ( ۴۶۹ - ۱۰۸۶ ) ده ( مصاصده ) نك ( هرغه ) قيله سى ايجنده دوغمش اولان (ابن تومرت) اورته بويلى، اسمر رنكللى بويوك باشلى ، كسگين باقىشلى ، مهيب برعلوى وحسنى ايدي [ ۴ ] بوذات يوقاريدى سويلديكمز وجهله شرقة كچدى وبرچوق كيمسه لردن او قودى . تاريخى بعض خطالرينه رغماً شوراسى محققدر كه تشكيل ايتديكى (موحدين) حكومتى كسب قوت و ثروت ايتدكلى حالده كنديسى همشير سنك ا كيرديكى يوكدن آلمش اولديغى يازه ايله كچينيور و هر كون يالكنز برچورك ايله براز زيتون ياغى ييبورايدى .

دنيا مالى اوله رق بر باستون ايله برابر يكدن بشقه بر شيئه مالك اولميان (ابن تومرت) ك دائماً شويت و درزبانى ايدي :

[ ۱ ] (ونشريشى) نك ثلوسنى (عبدال مؤمن) در حال دفن ايتدريمش و بونى مقتوللر آره سنده بوله مدقلرى ايجون اوردوده بولنانلر بونك ملكلر طرفندن كوك يوزينه قالديرلمش اولديغته ذاهب اولمشلر ايدي .

[ ۲ ] بونك حسنيلىكنى انكار ايدن و متعدد نلبيساى اولديغى سويلينلرى (ابن خلدون) مشهور مقدمه سنده شدله رد ايتكده در . ص ۲۳ - ۲۴ ، (بيروت) طبى .

« دنيان صويك چونكه سن - دنيايه چيلاق اوله رق چيقدك ... » [۱]  
 ناهل دخي ايتامش ایدی .

( منبى ) نك شو : اوغورنده حياتكى مهالكه الفا ايتديكك شرف بيلديزك فوقه  
 يوكسلمش شرفلردن اولسون . چونكه اوفاق برشرف اوغورنده كي تولومك طاديه  
 بويوك شرف اوغورنده كي تولومك طادى آره سنده برفرق يوقدر . [۲] »

بيليرنى صيق صيق ايراد ايديشى ده مفاكوره سنه نه قدر صادق اولديغى كوستريورايدى .  
 عيى زمانده ينه ( منبى ) نك شو :

« نيم بيلديكم كبي ناسى تماميله بيلنر هيچ آجيمه سزين اونلرك قانلريله قارغيليرنى  
 قانديرلر . چونكه بويله بايموب ده ناسه آجيان ؛ بيلسين كه ناسك آله كچه جك اولورسه  
 كنديسنه آجيه جق يوقدر . [۳] »

بيليرنى داىما انشاد ايتسى ده بو خصوصده كي فلسفه سنى كوسترمكده در .

( منبى ) نك شو :

« هر نه قدر اونلر ايله معاشرت ايديورسه مده اونلرك جنسندن دكلم ، طوبراقلر  
 آره سنده كي آتون كبي [۴] . »

بىتنى دخي ديلندن دوشورمه مسى كنديسنى محيطندن وزماننده كي انسانلردن يوكسك  
 كورديكنك دليليدر . عين زمانده كنديسنك ده كوزهل شعرلرى وار ايدى . شو :

« اونلر اوزاقلاشوب سنى آرقه لرنده براققلرى وقت همان اونلرى چكيشديرمه  
 باشلاذك ... عين زمانده ياپديغك غيبتك قنالى حقنده هر كسه نصيحتلر ويريور واونلرى  
 بو فعلى ارتكاب ايتمكدن منع ايديورسك فقط كندك بو نصيحتله نچون عامل اوليورسك .  
 اى بيله يى طاشى ! ... سن بچاقلرى كسكين بايورسه كه كندك كسكين دكلسك !... [۵] »

[۱] تجرد من الدنيا فانك انما ، خرجت الى الدنيا وانت مجرد

[۲] اذا غصرت في شرف مروم ، فلا تقع بمادون النجوم

فطم الموت في امر حقير ، كطم الموت في امر عظيم

[۳] ومن عرف الايام معرفتى بها ، وبالناس روى ربحه غير راحم

فليس مرحوم اذا ظفروا به ، ولا في الردى الجارى عليهم باثم

[۴] وما انا منهم بالعيش فيهم ، ولكن معدن الذهب الزغام

[۵] اخذت باعضادهم اذ ناوا ، وخالق القوم اذ ودعا

فكلم انت تنهى ولا تنهى ، وتسمع وعظاً ولا تسمع

فيا حجر الشخند حتى متى ، تسن الحدبد ولا تقطع

(ابن خلیکان) بربرجه برکله اولان بو (تومرت) کله سنده کی (ناه) ی ضم و (واو) ی سکون و (میم) ی فتح ایله و (راء) ی سکون ایله ضبط ایتمکده در .  
 « آثاری اونک خبرلری افاده یه بلیغ بر لساندر . اونی آثاریله عیاناً کورمک  
 ممکندر ... [۱] »

بیقی (ابن تومرت) حقنده سویله مشدر .

بعضی پیتلری (المعجب فی تلخیص اخبار المغرب) [ص ۱۲۱ - ۱۲۲] ده موجود اولان  
 اوزون برمدیه واردرکه بوده (ابن تومرت) حقنده سویلنمش و (تینملل) ده کی قبری  
 اوزرنده اوقونمش ایدی .

(ابن تومرت) اباغه نیجوه حکمداری؛ شاعر و ارباب علم و معرفته محب اولان (معمد)  
 (موصیو) اسمی و سردی : زماننده (اندلس) کچن (ملثمین) دن (یوسف بن تاشفین) ک  
 بوراده کی حدود بویلرینه براقدینی عسکرلر مناسبتیه (سرابطین) نامیلده یاد ایدیلان  
 (لمتونه) و (مسوقه) قبیله لرندن متشکل اولان (ملثمین) حکومتی عسکری قابلیتلی  
 کوستر مه سنه رغماً ذوق فلسفیدن تمامیه محروم ایدی (یوسف بن تاشفین) و بونک اوغلی  
 (علی بن یوسف) زماننده فروع فقهیه ایله اشتغال ایدن، فقهیلر موقع اعتبارده اولوب  
 هر یرده باشده حکمدارلر اولوق اوزره کرک بویوک و کرک کوچوک ایشلرده بونلر ایله  
 مشاوره ایدیلرک حکم و یریلور ایدی . بنا برین بونلرک زمانلرنده یوقارده ذکر ایدیلرکی  
 کبی مالکی مذهبی کتابلری ایادی اعتبارده اولوب تفسیر، حدیث ، کلام کبی علملره عاقد  
 آثار ترک ایدلمش ایدی .

بونلرک ظنلرینه نظراً کلام بدعت اولدیغندن و اعتقاده خلل و یره چکندن بو علمه عاقد  
 اولان کتابلر یالکیز ترک ایدلمک ایله قالمیوب برکیمسه نک نرندنه بولنمی او کیمسه ایچون  
 آغیر جزالری موجب اولور ایدی .

حتی یوقاریده سـ ویلیدی کمز کبی (غزالی) نک کتابلری (علی بن یوسف) ک اصربه  
 احراق ایدلمش ایدی .

(ابن تومرت) ایسه شرفده تحصیل ایتدیکنندن (معتزله) نک تأثیریه (اشعری) لکه  
 کیرمش اولان (کلام) مجادلاتی او کرتمش و ترک تأویل ایله (سلفیه) مسلکینی التزامک

تجسیمه انحرار ایده جکنه قائل اولمش ایدی . ( ابن خلدون ) ك افاده سنه نظرآ [ مقدمه - ص ۴۰۰ ] ( مرابطین ) ی الوهیتی تجسیم ایله اتهام ایدن ( ابن تومرت ) بونقطه یه تعریض قصدیه کنندی اتباعنه ( موحدین ) تسمیه ایتمش ایدی .  
 بزجه ( ابن تومرت ) ك اتباعنه ( موحدین ) تسمیه ایتمشك بوجه آتی داها صریح بر سببی واردر .

شویله که : ( ابن تومرت ) شرقده اشعر بلکی اوکرمش ایدیه ده یالکیز بر مسئله ده ( معتزله ) یه طرفدار اولمش ایدی . اوده ( نفی صفات ) ایدی .  
 اشعره سلف کی جناب حقتك صفاتی اولدیغنی قبول ایتدکری حالده ( معتزله ) صفات اثبات ایتدیورلر ایدی . وصفات انسانی جناب حقی توحیده منافی عد ایدیورلر ایدی . ومخالفینه قارشو بونقطه یی الك بویوک سبب فاقیت عد ایتدکریدن کندیلرینه کمال افتخار ایله ( اصحاب التوحید - موحدیه ) نامی ویریورلر ایدی . ( معتزله ) کی نفی صفات ایدن ( ابن تومرت ) دخی اتباعنه بوندنطولایی ( موحدین ) دیمش ایدی . شونی ده سویله لم که : ( ابن تومرت ) شیعیلکندن ده « هر زمانده بر امام معصومدن یر یوزینک خالی اولماسی » اعتقادی آمشدر . فقط اوله کورونیور که بواعتقادی ( ابن تومرت ) کندیسی ایچون پک جاذب بولمشدر . یعنی کندیسی ( امام معصوم ) اعلان ایدن ( ابن تومرت ) شیعیلکده کی بواعتقاده اینانیدی ایچون ( امام معصوم ) اولماشدر . بلکه ( امام معصوم ) اوله جنی ایچون بو عقیده یه اینانمش ویا اینانمش کورینه مشدر .

( ابن تومرت ) ( موحدین ) تسمیه ایتدیکی اتباعنه مخصوص  
 ایه تومرت ك : تألیف اولمق اوزره مختلف کتابلر تألیف ایتمشدر .

ایندیکی اثرلر : ( کتاب القواعد ) و ( کتاب الامامه ) و ( اعزمایطلب ) [ ۱ ]  
 و ( موطاء الامام المهدی ) [ ۲ ] نامنده کی اثرلر بوجه دندر . بونلردن اعتقاده حاد اولان ( کتاب القواعد ) ایله ( کتاب الامامه ) یی بر بزجه و عربجه یازمش ایدی . [ ۳ ]

[ ۱ ] ( ۱۹۰۳ ) ده علامه ( غولذیهر ) ك بر مقدمه سیله ( جزائر ) ده طبع ایدلشدر . ( ابن خلدون ) نارنجنده [ ابن تومرت ] ( کتاب الامامه ) سنه ( اعزمایطلب ) دییه باشلامش اولقه ( کتاب الامامه ) نك بر اسمی ده ( اعزمایطلب ) اولمشدر . [ دیور ایه ده اشاعیده کوریله جی وجهه ( کتاب الامامه ) ( اعزمایطلب ) دییه باشلایان بر مجموعه نك محتویانندن برینی تشکیل ایتکده دره . [ ۲ ] ( ۱۳۲۵ - ۱۹۰۷ ) ده ( جزائر ) ده طبع ایدلش اولان بواتره یازیلان مقدمه ده بواترک ( ابن تومرت ) ه منسوب اولدیغنه دائر قرائن قویه کوسترلشدر .

[ ۳ ] عمومی کتبخانه ده ( نومرو ۳۵۸۶ ) بولسان ( کتاب کتزالعلوم والدر المنظوم فی علم

( ذهبی ) نك ( تاریخ اسلام ) نده [ آیاصوفیا کتبخانه سی ، نومرو ۳۰۱۰ ]  
 کوریلدیکی اوجهله ( ابن تومرت ) ك ( کتاب القواعد ) نده : ه ذره قدر بر باطلده تادی  
 باطلك عمومنده تادی کیدره ذمسنه نظراً بو خصوصده ( خوارچ ) و ( معتزله ) دن بعضیلری  
 ایله عین اعتقادده اولدیغی ا کلاشیلیمقده در .

( کتاب الامامه ) سنده ( مهدی ) اولدیغی ادعا ایدن ( ابن تومرت ) کندیسنه  
 اطاعتدن تأخر ایدنلرك کافر اولدقلرینی سویلیور ایدی . بونك ( وعیدیه ) دن اولسی  
 یعنی کنساء ارتکاب ایدنلرك کافر اولدقلرینی سویلمسی کندیسنك مهدیلکنه ایتانمیان  
 و کندیسنه اطاعتدن تأخیر ایدن کیمسه لری تکفیر ایتك و بوضورتله ( مرابطين ) علیه  
 بر عصیبت دینه احداث ایتك مقصدینه معطوف اولمق احتمالی واردر .

( ابن تومرت ) ( کتاب القواعد ) و ( کتاب الامامه ) سفی اتباعی اولان ( موحدین )  
 ایچون یازمشدر . ( اعزمایطلب ) دییه باشلا دینی ایچون بو نامی آلمش اولان اثری  
 ( طلبه ) تسمیه ایتدیکی ( عبدالمؤمن ) وسائر ارقداش لری ایچون یازمشدر . داهادوغریسی  
 بواتر ( ۵۱۵ هـ ) ده ( سوس ) بلده سنده ( هراغه ) رباطنده ( ابن تومرت ) ك طلبه به  
 ویردیگی درسلك نوطلریدر .

حدیثلردن احکام فقهیه نك نه صورتله استنباط اولنه جغنی بیلدیرن بواتر ( اصول حدیث )  
 ایله باشلامقده در . بوندنصکره ( ابن تومرت ) ك ( اغمات ) ده فقهیلر ایله اجرا ایتمش  
 اولدیغی مناظره ایراد ایدیلیور و بوراده حقك علمه و باطلك جهل وشك وظنه مسستند  
 اولدقلری حقنده کی تقسیمه ایدیلان اعتراضی دفع صدندنه عقیفه لرجه سوزلر سویلینیور  
 و بوندن صکره ینه ( اصول حدیث ) . عودت ایدیلهرك متعاقباً ( اصول فقه ) قواعدی  
 ذکراولینیور ، و ( وضع ) علمندن بحث ایدیلیورو ( حساب ) ، ( هندسه ) و ( طب ) ك  
 اساساتی ذکر ایدیلهرك اثره ختام ویریلیور .

یوقاریده سویلدیکمز کی ( اعزمایطلب ) نامیله ( ۱۹۰۳ ) ده ( جزائر ) ده باصیلمش  
 اولان بر اثر ( ابن تومرت ) ك مختلف موضوعلره دائر تقریرلرینی احتوا ایدن بر مجموعه  
 اولوب خانی اولان ( عبدالمؤمن ) طرفندن املا ایدلمشدر .  
 بو مجموعده بوقارییه خلاصه سفی درج ایتدی کمز ( اعزمایطلب ) دن صکره ( الکلام  
 فی الصلاة ) کلنکده در .

---

الشریعة ودقائق علم الطبیعه ) نامنده کی اثر بیض کتاب قانالوغلرنده موضوعن اولان ( ابن تومرت ) ه  
 نسبت ایدلمش ایسه ده بو اثر بشقه بر ( ابن تومرت ) کدر .

بوآرده (صلاة) ك لغوی و شرعی معنای بیلیدیریلیور . و فضائلی و اقسامی ذکر ایدیلیور . (مستح على الحفین) ، (تیمم) بختلردن صکره ینه (اصول فقه) مسائلنه کچیلرک مقید ، مطلق ، مجمل ، مفسر ، ناسخ ، منسوخ ، حقیقت ، مجاز ، کنایه ، تعریض ، اسماء عرفیه و اسماء شرعییه دائر معلومات ویریلیور و احکام شرعییه بی اثباتده عقل و قیاسک مدخلی اولوب اولماسی بختی ایراد اولتیور .

بو مجموعه داخلنده کی (توحید) ده دائر اولان اثر (اثبات واجب) ک متعدد طریقله یی احتوا ایتمکده و نبوت محمدیه (صلعم) نک اثباتیه ختام بولمقده در .

بو مجموعه داخلنده (کتاب الامامه) سی و (کتاب القواعد) ی دخی موجود در . بو کتابلردن صکره (ملتمین) ک ذمنه دائر بر باب واردر که حدیثلرده وارد اولان ذمائم عادات و احوالک بر چوغی تعداد اولنه رق بونلرک جمله سی (ملتمین) ه تطبیق اولمش و کندیلرینه قارشو اهالی قیامه تشویق ایلمشدر .

بوندن صوکره ینه (توحید) ه دائر دیگر بر اثر موجود در . مجموعه مختلف احکام شرعییه دائر حدیثلر ایله ختام بولمقده در .

۹ تشرین اول ۹۲۸ دارالفنون التمهات فاکولته سی کلام تاریخی مدرسی

محمد شرف الدین

